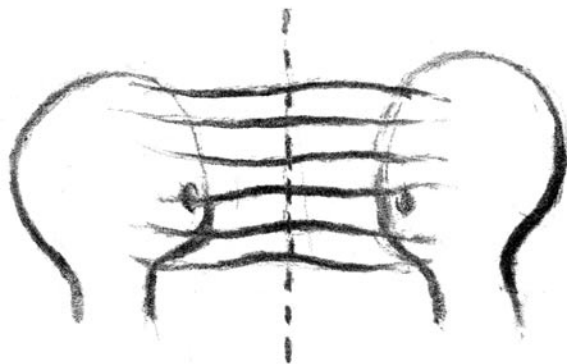

3. konference Člověk a média

ETIKA A REGULACE MÉDIÍ

sborník příspěvků

Centrum Mariapoli, Praha- Vinohř
23. 9. 2003

OBSAH

ETIKA A REGULACE MÉDIÍ Josef Musil	3
Příspěvek Daniely Brůhové z náboženské redakce Českého rozhlasu	14
KDE JSOU HRANICE SKRYTÉ KAMERY, Kristina Vlachová	18
ETIKA A INTERNET, Michaela Korcová	21

JOSEF MUSIL

ETIKA A REGULACE MÉDIÍ

Cílem úvodního přehledu je předložit koherentní systém definic základních pojmů, odlišit a uvést do souvislostí etiku, právní normy a regulační principy a naznačit praktické fungování systému regulace. Budou zdůrazněny meze regulace, zejména absence pozitivní motivace v tomto systému, a z toho plynoucí nezbytnost osobních etických norem novináře a jejich „kolektivní“ zakotvení v režimu autoregulace. Z oblasti vlastní etiky bude zmíněna pouze etika zodpovědnosti, a to především v souvislosti s běžnou koncepcí práva na svobodu slova.

1. ÚVOD – ROLE A VÝZNAM MÉDIÍ VE SPOLEČNOSTI

Na začátku uvedu dvě skutečnosti. Ta první v roce 2002 průměrný Čech nad 15 let strávil 220 minut za den u televizního přijímače, toto číslo v tomto roce poněkud pokleslo na 189 minut za den. Druhý fakt – typy aktivit ve volném čase – shrnuje tab. 1. Nejvíc, a to 97% populace, uvádí čtení novin, časopisů, kino, televize, rozhlas – prostě opět média. Obraz se ještě zvýrazní při omezení na mládež; tab. 2 uvádí některá recentní data v mezinárodním srovnání.

Tabulka 1: Typy aktivit ve volném čase v ČR (% populace)

	1997	1998	1999	2000	2002
Čtení novin, časopisů	97	98	98	97	97
Kina	67	72	75	73	74
Divadla	57	63	68	65	68
Vážná hudba	31	35	40	34	41
Video	34	66	74	77	71
Hospody	60	81	82	81	84
Práce s PC	26	26	32	35	37
Fitness	48	51	50	52	50
Diskotéky	48	32	35	34	34
Vaření, pečení	80	76	55	69	73
Pletení, vyšívání	40	42	36	35	35

Poznámka: muži i ženy dohromady, všechny věkové kategorie

Tabulka 2: Trávení volného času mládeže

	EU	ČR	kandidátské země + Rumunsko, Turecko a Bulharsko
setkávání s přáteli	79	79	74
sledování TV	69	77	80
poslech hudby	77	74	66
sport	50	–	46
pomoc v domácnosti	25	–	51

Tyto skutečnosti představují dostatečný důvod k zamyšlení nad rolí médií a etikou, která se v jejich působení uplatňuje (nebo neuplatňuje). Napřed je třeba pohovořit o tom, co je v nižších patrech problému: Jaké jsou funkce médií, jaká jsou rizika, která přinášejí; pak je třeba vědět něco o regulaci a autoregulaci médií a teprve na tomto podkladu je možné se ptát, jak se do toho všeho promítá a má promítat etika.

2. FUNKCE MÉDIÍ

I v současných médiích, přes veškeré změny, ke kterým v posledním desetiletí dochází, lze rozlišit zhruba tři funkce médií:

- ◆ informační funkce zahrnující zprávy, komentáře, různé noticky, aktuality atp.; jejich cílem je zvětšit nebo přestavět obsah vědomí diváka na základě určitých prvků reality
- ◆ zábavné funkce zahrnující hudbu, dramatické formy, výtvarné formy, humor, hudební a filmové klipy, sportovní přenosy (které nejsou informační formou) a ostatní formy zábavy – a to v celé šíři od „vysoké“ kultury až po lidovou zábavu
- ◆ reklamu (obecněji komerční vysílání) s jasným cílem dosáhnout určitého přesně definovaného chování, nejčastěji v oblasti nákupu a spotřeby konkrétně definovaného zboží či služby; samostatným problémem je politická reklama, nazývaná také propaganda. Jeden z největších paradoxů informační společnosti spočívá v tom, že každé médium – a televize nejvyšší měrou – se prohlašuje za velmi efektivní v reklamě, ale zároveň odmítá, že by v některých jiných citlivých oblastech ovlivňovalo chování. Reklama – smysl je jasný. Smyslem reklamy není informovat, i když reklamní odborníci tvrdí opak, smysl reklamy je čistě motivovat, a to k velmi určitému jednání.

Pro pochopení role masmédií je důležité rozlišení mezi informacemi (jež vedou k informovanosti jako předstupni vědění), vzděláním (které je systémem informací, vede k utříděnému poznání, tj. ke vzdělanosti) a výchovou, která obsahuje navíc – a především – motivaci a je cestou k moudrosti. Nejvyšší metou v této řadě je porozumění, které podle Koukolíka vyžaduje intelektuální kapacitu, motivaci a přístup k informacím. Je zřejmé, že informační dálnice vytvořená elektronickými médii může plnit především poslední podmínku. Význam vzdělání pro všechny lidské aktivity významně roste.

3. POZITIVNÍ PŘÍNOHY MODERNÍCH, ZEJMÉNA ELEKTRONICKÝCH MÉDIÍ

Média mají jistá rizika. Ale je spravedlivé říci, že média nehrají jen roli negativní. To by byl pohled naprosto špatný. Rozhlas a televize v klasické podobě přinesly oproti tisku řadu pozitivních efektů.

- ◆ zpřístupnění kultury, zábavy a názorných informací širokým vrstvám
- ◆ podstatné zvýšení aktuálnosti informací
- ◆ mnohem bezprostřednější poznání, zejména osobních vlastností politiků a skutečného průběhu a atmosféry závažných událostí, což má mobilizující účinek pro lidský zájem (veřejné záležitosti, politika) i pro lidskou solidaritu: příkladem může být povodňová situace v ČR v létě 1997, kdy televize Nova inspirované konto vyneslo 72 milionů Kč, tedy nesrovnatelně více než další obdobné humanitární akce, na nichž se nepodílela elektronická média.
- ◆ informační i názorová homogenizace společnosti na regionální a národní úrovni (srv. sledovanost TV Nova v jistém období cca 70% populace!); v r. 1997 věnovala EU 23,7 milionů US\$ na informační kampaně, převážně o smyslu integrace; aktuální je zejména informační propojenost v měřítku sjednocené Evropy (kanály TNT, Cartoon Network, Discovery, evropská CNN, Eurosport a nejsledovanější MTV s desítkami milionů diváků po celém kontinentu), ale i v celosvětovém měřítku (CNN).
- ◆ ze tří předchozích bodů plynoucí možnost okamžitého rozšíření závažné (poplachové) informace, která vyvažuje některá rizika daná globalizací (mezinárodní terorismus, epidemie SARS atp.)

4. RIZIKA MODERNÍCH MÉDIÍ

Na druhé straně nelze nevidět, že většinu těchto fascinujících možností je možno převrátit a zneužít, učinit z nich něco negativního.

Tak velká a silná věc jako jsou moderní média se dá zaručeně použít i zneužít a možná to rozlišení mezi použitím a zneužitím je nejstručnější formulace problému, o kterém dnes budeme mluvit.

Většinu fascinujících možností elektronických médií lze použít ke zmíněným a dalším pozitivním účelům, ale také zneužít k cílům zaměřeným proti zájmům skupin nebo i lidstva jako celku. Prakticky všechny výše uvedené pozitivní výsledky lze doplnit nebo přeformulovat tak, že vyniknou negativní aspekty nebo přímo rizika zneužití: Široké zpřístupnění kultury považují někteří za její vulgarizaci či barbarizaci, působivá bezprostřednost audiovizuální informace umožňuje účinnou manipulaci, informační a názorová homogenizace je ztrátou diversity a zglajšaltováním myšlení a poplachovou informací lze snadno přeměnit na manipulativní poplašnou zprávu.

Nejjednodušší zkrácenou reflexí ambivalentního působení médií, resp. dichotomie jejich role, může být odlišení jejich použití od zneužití. Nelze dostatečně zdůraznit, že se nejedná pouze o problém novinářů, ale i o problém recipientů.

Hlavní rizika elektronických médií představují nikoliv neodstranitelné rysy, nýbrž problémy, které se v praxi vyskytly, a zároveň se staly hlavními důvody regulace obsahu. Jsou to tyto potenciální rizika:

- ◆ Jednostranné, nevyvážené a nepluralitní popisování skutečnosti: Chápu nepluralitu jako riziko. Pluralitu chápu jako přínos. Žijeme ve světě, který je svou podstatou pluralitní.
- ◆ Cílené ovlivňování vědomí i podvědomí: To už není jen otázka informací, ale i motivace, zejména pokud jde o to podvědomí. A to se děje cíleně. Cílené ovlivňování probíhá v různých stupních – cílenost je tam v různých stupních.
 - ◆ Bulvarizace médií
 - ◆ Reportáže a záběry reálných intimních situací
 - ◆ Další typy neetických a škodlivých pořadů
- ◆ Negativismus médií: Máme v sobě geneticky zakotvenou určitou preferenci vnímání a pamatování negativních informací. Člověk přežívá díky tomu, že si pamatuje, co nemá dělat. Nejde do situací, které se ukázaly jako nebezpečné. Z toho se ovšem může stát a stává se určitý atavismus. Výsledkem toho je pak „blbá nálada“ a demotivace člověka je docela nebezpečná, a to nejen na úrovni jednotlivce, ale i na úrovni celospolečenské.
 - ◆ Tendence ke krajnostem a honba za senzacími
 - ◆ Nebezpečná je podprahová reklama nebo obecněji podprahové prvky ve vysílání. Jestliže nějaký vizuální podnět trvá méně než 2 desetiny vteřiny, tak ho takzvaně nevnímáme, vědomě ho nezpracujeme. Ale on působí na podvědomí, i když trvá tak krátce. Podprahové prvky se u nás zatím nevyskytují – byly drobné pokusy, ale zachytili jsme to včas. V některých sousedních zemích mají veliký problém.
- ◆ Psychologické důsledky klasické televize: Televize má sama o sobě určité psychologické důsledky, které lze těžko pokládat za jednoznačně pozitivní: navyká člověka na jistý způsob vnímání skutečnosti. Největší problém spočívá v tom, že s tím nemůžeme nic udělat, jediné ji vypnout. Můžeme také přeladit. Když pak tuto psychologii aplikujeme do života, nevede k tomu, abychom problémy řešili. My je prostě sprovedíme ze světa tím, že přepneme. Specificky jsou tomuto riziku vystaveni lidé nehotoví, čili děti a mládež. Tam se s tím ještě dá něco dělat.
- ◆ Vliv elektronických médií na děti a mládež představuje samostatný a patrně nejzávažnější problém, protože jde o skupinu psychologicky tvárnou a tedy zranitelnou.
 - ◆ Vliv násilí na děti a mládež: Kvantita násilí na obrazovce je popsána zjištěním Americké psychologické asociace, že statistický patnáctiletý Američan viděl na obrazovce cca 6000 vražd a 100000 jiných násilných činů, patnáctiletý Mexičan pak 7500 zločinů. Ostatně strávil před televizorem více času než ve škole...
 - ◆ Pornografie a erotické pořady
 - ◆ Některá specifická zdravotní rizika
- ◆ Elektronická média a četba u dětí a mládeže: Když se Billu Gatesovi narodilo dítě, ptali se ho, zda bude mít brzy počítač. Odpověděl: „Bude, ale knížky bude mít dřív.“ To je ta přesná zásada.
- ◆ Politický vliv elektronických médií: Jedná se o ovlivňování vědomí a určitou motivaci chování v politické oblasti. Jde samozřejmě zejména o chování v době voleb. Role novinářů v udržování demokratického systému je nesporná, ale má své ALE. Tento problém médií není nijak nový: „Quis custodiet custodes?“ (Kdo hlídá hlídače) napsal už sv. Augustin z Hippo.

Internet sdílí s ostatními médii většinu výše uvedených rizik, z nichž některá, např. násilí v počítačových hrách nebo pornografii včetně nejdopornějších forem, silně zvýrazňuje. Kromě toho má i specifická rizika. Mezi nejvýznamnější patří anonymita, podporující nezodpovědnost. Chatování na internetu není rozhovor osobností, ale pseudoosobností.

Celospolečenské vnímání rizik vede k celospolečenskému vstupu do problému tak, aby se rizika minimalizovala, nikoliv eliminovala. Riziko nelze nikdy zcela eliminovat, protože to stojí takové náklady, že se to nevyplatí, a vzniká tím nové riziko někde jinde. Cestou k minimalizaci zmíněných rizik je regulace a autoregulace médií.

5. REGULACE ELEKTRONICKÝCH MÉDIÍ

(Ultraliberální politici a především někteří novináři se jednoduše domnívají, že společnost potřebuje nutně absolutní otevřenost všech informací, protože jen z neregulované pestré změti obrazů o světě se můžeme naučit příkládat přiměřenou vážnost jednotlivým faktům. Požadavky na vyvážené informování, poskytující pravdivý obraz o světě, a také jakákoliv další omezení jsou tedy nesmyslná... Novináři samozřejmě vědí to, co je třeba mnohým dalším zastáncům této ideologie (neboť nebyl podán žádný důkaz, takže o nic jiného než o ideologii nejde) vysvětlit: „Neregulovaná pestrá změť“ může být a ve skutečnosti vždy je promyšleně manipulovaným výběrem a tedy přidělem – nutně omezeného množství – informací. Pro žurnalisty je svoboda tisku vrcholovou hodnotou. Pro řadu jiných je větší (chcete-li, tedy i vyšší) hodnotou svoboda občana, také svoboda od tlaku, ovlivňování a manipulace ze strany médií. Nicméně v praxi se ve fungující demokracii vždy dosahuje shody o potřebě eliminovat jisté nejrizikovější obsahy, byť obsah tohoto pojmu podléhá místním a časovým variacím.

REGULACE A ŘÍZENÍ

Základním problémem při diskusi o nutnosti a povaze regulačních opatření je odlišení regulace od přímého řízení. Účelem přímého řízení je dosažení daného cíle nebo přímo optimalizace, tj. dosažení stavu, který je za optimální považován. Je zřejmé, že to předpokládá definovanou představu o tom, co je součástí nebo přímo souhrnem budoucího dobra. A je také zřejmé, že má-li jít o takové přímé řízení celé společnosti, nastupuje omyl sociálního inženýrství, jehož zásadní nemožnost, a tedy mylnost dokázal sir Karl Popper. Pokud jde o média, je i bez velké teoretické analýzy zřejmé, že každé jejich řízení politickou nebo jinou vnější mocí znamená konec svobody projevu a velmi brzy konec svobody vůbec.

Regulace má daleko skromnější účel: snaží se zamezit vybraným (přesně definovaným) nežádoucím jevům. Neoperuje tedy se žádnou představou o optimální budoucnosti, nýbrž s pragmatickým výběrem několika konkrétních rizik, kterým se snaží zabránit, aniž by určovala směr vývoje. Lze očekávat, že regulaci budou pokládat za nedostatečné opatření levicově orientovaní budovatelé zářných zřítků, tedy především intelektuálové, přeceňující možnosti lidského poznání. Souhrnně ti, kterým není jasná potřeba a nemožnost metaajzyka pro popis celospolečenského systému. Regulaci budou pokládat za zásadně nežádoucí a škodlivou také ti, kteří vnímají pouze rovinu a zájmy jednotlivce nebo skupiny omezené výlučně na společné egoismy, tedy především ultraliberálové, kteří nerozlišují regulaci od přímého řízení, protože obojí je pro ně útok na fetišizovaná individuální práva jedince bez

sociálních vazeb. Souhrnně tedy ti, kterým pojem a potřeba systému jako nadindividuálního celku nic neříká.

Nicméně se v demokratických státech obecně dosahuje politické shody pokud jde o zásadní nutnost regulace a jejího institucionálního zajištění. Otázkou zůstává míra ingerence a způsob institucionalizace.

Regulace mediální oblasti se týká

- ◆ vstupu do tohoto oboru činnosti (licenční a registrační politika, pracující zejména s přirozenými technickými limity, ale reagující často také na možnosti trhu) – přímá obdoba regulace řady typů podnikání, u nichž hrozí „síťový monopol“ v důsledku limitovaných přirozených zdrojů
- ◆ obsahu činnosti (zákazy a další limity nežádoucích obsahů, záruky pro sdělení společensky potřebná a novější i požadavky na jisté prvky, které ve vysílání být musí)

Každá lidská činnost je vedle vnějších vlivů řízena i vnitřními korektivy. Vývoj posledních desetiletí ukazuje užitečnost rozlišení

- ◆ institucionální (statutární) regulace, zahrnující zejména legislativní normy, regulující média „zvnějšku“
- ◆ autoregulace, zahrnující etické kodexy a podobné normy chování, přijímané dobrovolně na základě vlastní zodpovědnosti pracovníky médií nebo jejich vlastními organizačními strukturami; význam autoregulace stále roste, zřejmě proto, že oproti institucionální, legislativně založené regulaci přináší některé výhody

Historicky byl původně obsah regulován prostě omezením přístupu, např. vyhrazením práv na vydávání knih a později novin jistým konkrétním subjektům. Oddělení obou typů regulace je prvním předpokladem demokratických svobod v oblasti médií, ale na druhé straně oba druhy regulace představují dodnes dvouramennou páku: omezení vstupní regulace, tj. větší liberalizace přístupu, vždy znamená zvýšení regulace obsahu vysílání. V souladu s tím jsou mediální zákony v zemích s výrazně liberálním přístupem k médiím velmi objemné (ve Velké Británii např. má zákon o vysílání asi 120 stran).

Neodlišení obou typů regulace je často zásadním omylem a neméně často úmyslnou demagogií. Např. lze snadno dokázat nesmyslnost (protože nepotřebnost) regulace přístupu na internet, a tak demagogicky smést ze stolu i úvahu o regulaci obsahů internetových stránek.

REGULACE OBSAHU VYSÍLÁNÍ

Regulace obsahu v médiích je mnohem komplikovanější problém. Na jedné straně stojí zájem (přínejmenším částí) společnosti chránit se před škodlivými důsledky některých obsahů v médiích, přičemž může jít o přímé důsledky pro zdraví a pohodu vlastní nebo vlastních dětí, nebo o nepřímé důsledky dané zvýšenými společenskými náklady např. na potlačování kriminality nebo léčení mediálně postižených. Pouze první typ lze eliminovat aktivitou jednotlivce (např. rodičovským dohledem), kdežto druhý typ je – jako všechny dopady tohoto typu – odstranitelný pouze politickým opatřením (např. zákonnou úpravou), která může být oprávněným zájmem značné části občanů – voličů .

Na druhé straně pak stojí jiný zájem (silně pocívaný rovněž pouze částí) společnosti na ochranu svobody projevu jako jedné ze záruk demokracie. V tradičních demokraciích často zřetelně převažuje tento zájem, klasicky až do polohy absolutizace svobody projevu.

K regulaci je v každé zemi ustaven regulační orgán, jehož pozice je většinou taková, že je zakotven někde mezi vládou a parlamentem. Orgány vznikají volbou nebo delegováním.

Když si přečtete český mediální zákon, zjistíte, že jediná z věcí, které se regulační orgán může chytit při eliminování řady výše diskutovaných rizik, je ochrana „fyzického, psychického nebo mravního vývoje dětí a mladistvých“.

MEZE MOŽNOSTÍ REGULACE ELIMINOVAT NEGATIVNÍ JEVY V MÉDIÍCH A POZITIVNÍ STANDARDY

Klasický pohled na regulaci obsahu se v podstatě – u komerčních médií pak prakticky výlučně – omezoval na stanovení jistých mantinelů, za nimiž byly obsahy nežádoucí, regulované či zakázané. Výjimku představovala pouze povinnost médií zprostředkovat sdělení v celospolečenském zájmu, zejména v krizových situacích. V poslední době byla tato regulační zdrženlivost prolomena pozitivními požadavky na obsahy žádoucí a povinné. Do jisté míry charakter pozitivního požadavku mělo i kvótování, od konkrétního určení obsahu ale přece jen vzdálené. Nedávno byla však stanovena všem TV stanicím v USA (kromě kabelové TV) povinnost vysílat 3 hodiny vzdělávacích pořadů týdně a ještě silnější požadavky na pozitivní normy jsou vznášeny ve Velké Británii. Rada Evropy vytvořila na podnět Německa pro přípravu pozitivních norem expertní skupinu pod vedením Fridhjofo Bergera.

VÝCHOVNÉ PRVKY V MÉDIÍCH

Liberální (a konzervativní) přístup spíše odmítá možnost prvoplánově cílené výchovy dospělých ve prospěch jasné a diferencované nabídky informací a pluralitních názorů, z nichž si dospělý občan vytváří svůj pohled; výchovu dětí pak liberál i konzervavec chápe především jako výsostnou roli, právo a zodpovědnost rodiny. Jedním ze základních cílů výchovy je výchova k sebevýchově jakožto (cíle)vědomému utváření vlastní osobnosti.

V tomto pojetí mají média ve vztahu k výchově jediný relevantní závazek – nenarušovat výchovu v oblastech, kde existuje alespoň elementární společenská shoda (slovy českého mediálního zákona „...nezařazovat do vysílání pořady, které mohou vážně narušit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých...“ Sociálně inženýrský přístup – a v extrémní podobě totalitní režim – postuluje povinnost (nejen) médií vychovávat, a protože připouští zpravidla jedinou pravdu, nemá žádnou potíž s tím, k čemu má výchova směřovat. Zaměřením výchovy určuje „elita“ (definovaná zpravidla implicitně), v totalitních režimech samozřejmě totožná s držiteli politické moci. Na druhé straně nepřímý vliv na vědomí a jednání lidí má každý pořad včetně „pouhé“ zábavy, po výtce pak každá smysluplná informace. Právě odtud se odvozují jisté omezující požadavky na obsah i formu mediálních sdělení.

V pořadech pro děti a mládež – podobně jako v dětské literatuře a v tisku pro děti a mládež – je zřejmě přijatelná vyšší míra výchovných prvků, dokonce i takových, které dospělý zřetelně rozezná jako prvoplánové. Naproti tomu zkušenost potvrzuje, že prvoplánová výchova dospělých je vyžadována všemi ideologiemi, a tedy i totalitními režimy, které vždy postulují jedinou přípustnou vládnoucí ideologii. Chybně obrácený soud ve znění, že explicitně zdůrazňované

prvoplánové výchovné působení médií je důkazem totalitárního charakteru, nelze dokázat logicky ani zkušenostně: v USA jsou běžně uplatňovány požadavky na výchovně působící prvky např. v rámci boje proti kouření, již po řadu let se požaduje výchovně působící uplatnění nebělošských herců v roli kladných hrdinů a do povinností komerčních médií se touto cestou dostává řada požadavků, které v Evropě plní média veřejné služby. V Evropě platí obdobné požadavky řadu let ve Velké Británii: např. celoplošná komerční televize ITV musí vyrábět a vysílat původní televizní filmy, zábavné pořady, sport, zpravodajství, dokumentární filmy, vzdělávací pořady, náboženské a kulturní pořady a pořady pro děti; nově vytvořený regulační orgán OFCOM v jedné ze tří svých priorit ohlašuje rozšíření obdobných povinností i a další provozovatele televizního vysílání. Také jinde v Evropě se v posledních letech ozývají hlasy po uplatnění takových pozitivních standardů, tj. o doplnění regulačních ustanovení zakazujících vysílání jistých obsahů o ustanovení zavádějící některé povinné obsahové prvky. Nepochybně demokraticky smýšlející lidé v nepochybně demokratických zemích tedy mohou požadovat také prvoplánové výchovné pořady, nicméně při výskytu takových jevů je nutno vždy zvýšit pozornost a vnímat riziko zneužití. Rozhodující je míra většinové demokratické shody na obsahu a zaměření výchovných pořadů.

REGULACE A AUTOREGULACE

JAKO KOMPLEMENTÁRNÍ VYMEZENÍ PROSTORU SVOBODY MÉDIÍ

Autoregulace je pracovníky médií vnímána podstatně pozitivněji, a proto

- ◆ jako všechny široce přijímané etické normy působí preventivně, daleko rychleji a pronikavěji: např. v některých evropských zemích (ve Francii, ve Španělsku a ve Skandinávii) bylo samoregulačně zavedeno informační značení pořadů (labeling) zároveň s dalšími dobrovolnými limity (sex a násilí) o několik let dříve, než se dostalo do zákonů
- ◆ je levnější, nezatěžuje státní orgány ani soudy
- ◆ dobře fungující autoregulace omezuje tendence k vnější regulaci ze strany státu, která vždy přináší větší riziko zneužití
- ◆ daleko rychleji a jemněji reaguje na chování trhu
- ◆ osvědčila se v jiných obdobných oblastech: např. Radu ČR pro reklamu v r. 1996 neuposlechla pouze 1 ze 20 kritizovaných agentur, ačkoliv Rada nemá žádné sankce.

6. ETICKÉ PRINCIPY JAKO ZÁKLAD AUTOREGULACE A JEJICH FORMALIZOVÁNÍ (ETICKÉ KODEXY)

Osobní zodpovědnost novináře je jednou stranou mince s akcentem na morální aspekt zodpovědnosti. Nejedná se o individualistickou etiku – naopak existuje společný rozměr, institucionalizovaný v etických panelech, etických kodexech redakcí a dalších formách autoregulace, opřené o sebereflexi médií. – Druhou stranou mince je zodpovědnost „médiá jako celku“, tj. zodpovědnost vedení média.

Vzhledem k těsné vazbě zodpovědnosti na etiku a právo by absolutní odmítání zodpovědností znamenalo popření etického rozměru a právních konsekvencí činnosti médií. V rovině právní lze nastavit společensky vhodnou míru zodpovědnosti přesným vymezením v zákoně, využitím součinnosti regulace a autoregulace médií a zajištěním práva na spravedlivé soudní projednání sporných případů.

MOC MÉDIÍ JAKO ETICKÝ ZÁVAZEK

Média – a zejména současná elektronická média – mají totiž podle názoru předních sociologů a politologů velikou moc, kterou bez skrupulí uplatňují, ale z povahy věci často za vyvolané důsledky nesou zodpovědnost vlády a politikové. Odpůrci tohoto tvrzení se často sami popřou, když vehementně zaútočí na médium či mediálního magnáta, který jim nevyhovuje politicky nebo jinak. Předmětné tvrzení lze formálně snadno popřít na základě toho, že pojem moc náleží k nejrozpornějším pojmům humanitních věd; speciálně politologie je daleko od obecně přijímané definice moci. Nicméně, i když na základě úvahy, že žádné médium nemůže vynutit realizaci svého politického záměru, odstraníme z diskutovaného tvrzení pojem moc a nahradíme jej pojmem vliv, zůstává faktem schopnost médií měnit veřejné mínění tak, aby demokratickým (a event. i nedemokratickým) tlakem na legitimní politické moci prosadilo realizaci jistého záměru.

Jako příklad složitosti této tématiky lze uvést např. princip „zastávat se slabších“. Nejednou bylo upozorněno, že tento přístup snadno vede k porušení objektivity (a to zřejmě úmyslněmu), nepomůže žádná vyváženost (tím by byl popřen smysl principu) a co je nejdůležitější: původně minoritní zájem je posílen, což jasně ukazuje, že média mají moc! Lze uvést řadu skupin rebelujících proti establishmentu, jejichž názor byl takto prosazován a prosazen, ačkoliv šlo o minoritní zájem a mohl být i celospolečensky škodlivý. Jeden příklad za mnohé: ve známé aféře s vrtnou plošinou fy Shell v Severním moři v r. 1998 se nepodařilo prosadit odpor „ekologů“ – a ukázalo se, že potopení plošiny bylo ekologicky optimálním řešením. Kdo by zodpovídal za větší škody, kdyby byl minoritní (a neodborný) názor prosazen? A kolikrát takový případ nastal? Demokratické systémy v zájmu přežití musí tato rizika plynout z činnosti médií znát, diskutovat o nich a rozhodnout, která a nakolik jsou přijatelná.

To je jeden ze základních důvodů ingerence společnosti (a konkrétně státu) v mediální oblasti. Míra ingerence pak není určována výlučně mírou liberálního charakteru společnosti, ale také stupněm reflexe skutečné i potenciální role médií – a do značné míry tedy také způsobem práce médií samotných. Čím více politického vlivu na sebe média poutají (tj. čím jednostrannější je jejich působení), tím větší reakci lze očekávat.

Společenský a politický vliv médií závisí do jisté míry na vědomé (reflektované) důvěře, se kterou čtenáři, diváci a posluchači přijímají informace médií. Procento důvěřujících jednotlivým médiím v některých zemích počátkem r. 1997 (zhruba období „ustálení“ mediální scény v ČR) udává recentní odpověď na přesnější otázku „Kde hledáte nejčastěji nové zprávy o domácích a zahraničních záležitostech?“ jak ukazuje pro některé země tab. 3.

Tabulka 3 : Důvěra evropské populace v informace jednotlivých médií (%)

Médium	ČR	Německo	Anglie	Francie	Itálie	Španělsko
Televize	69	74	89	49	51	71
Tisk	58	70	–	48	–	60
Rádio	68	80	79	59	–	71

7. TYPY OSOBNÍ ETIKY A JEJICH PROJEKCE DO ČINNOSTI NOVINÁŘE

Max Weber odlišil dva extrémní typy zodpovědnosti podle souboru kritérií pro hodnocení činu: jedním z nich je soubor důsledků činu, druhým je soubor principů, které vedou k činu (tzv. etika smýšlení). Přes nepopíratelnou vznešenost posledního přístupu (nebo možná právě kvůli ní) jsou jeho rizika větší – vždy je možná obhajoba nejlepšími úmysly, v žurnalistice nejčastěji věrností pravdě; rizikovost je hned zřejmá, uvědomíme-li si „plastičnost“ klíčového pojmu pravda v současném světě. Podstatné je, že mezi principy, na které se etika smýšlení odvolává, chybí právě ohled na následky činu. Už dávno bylo řečeno, že s pochodní pravdy lze svítit na cestu nebo s ní podpálit dům – a i to druhé lze vždy vydávat za způsob, jak posvítit...

Problematičnost prvního přístupu v médiích tkví především v neúplnosti poznání (možných) důsledků. To je ovšem zároveň přesně ten aspekt, který umožňuje, aby poznání narůstalo ze zkušeností a umožňuje také diskusi, která není možná tvář v tvář svatému přesvědčení etiky smýšlení. A právě diskuse vrací novináře z polohy „nad společností“ do polohy člena společenství.

Obě krajní polohy jsou ve skutečnosti spíše výjimečné – první v politickém extrému vede k machiavelistické situační etice a druhá k neméně tragickému fanatismu – nicméně sklony novinářů ke druhé poloze (k etice smýšlení) jsou často zřejmé.

Německá studie z konce 80. let 20. stol. ukázala, že 85% redaktorů si připisuje morální zásluhu za kladné důsledky zpráv, ale jen 25% je ochotno připustit morální zodpovědnost za důsledky negativní. Novináři často požadují pro svoji práci speciální práva jdoucí nad obecná práva občanů (např. speciální přístup k informacím, speciální ochranu atd.). Ve světle výše zmíněné studie dobře korespondující s běžnou praxí je však zřejmé, že speciální práva a další nároky novinářů a celá vlivná pozice médií není vyvážena adekvátní formální a často ani osobní zodpovědností. Přitom se spojení každého základního práva s jistou odpovídající povinností zavazující nositele práva zejména v evropském myšlení v posledních desetiletích stále více prosazuje.

Celý mechanismus práva (ale také morální pohled židovství a křesťanství, které jsou v základech evropské kultury) vyžaduje definici (a priori) a (nebo) nalezení (a posteriori) hlavní osoby, nositele zodpovědnosti před zákonem a před lidmi (resp. před Bohem); nemusí jít ve všech těchto pohledech o tytéž osoby, nicméně vždy je to osoba. To je také přirozené chápání zodpovědnosti v souladu s lidskou psychologií.

Ve skandinávských zemích má redaktor zaručeno právo odmítnout vyrobiť zprávu, která by byla v rozporu s jeho svědomím. To znamená dvě věci: Předně novinář nejen může, ale zřejmě dokonce má mít svědomí = zodpovědnost, když má dokonce zaručeno právo se jím řídit. Za druhé je tím žurnalistika povýšena do polohy povolání jako je medicína, kde obdobné právo v civilizovaných zemích existuje už dávno.

8. OBECNÉ ETICKÉ SOUVISLOSTI

E. Ionesco říká: „Jsem přesvědčen, že návrat k duchovním hodnotám je naší jedinou záchranou. Duchovní život je zřejmě poslední šancí, která člověku zbývá.“ Média by měla být cestou k duchovnímu rozměru a k duchovní realizaci člověka. A to je prostor, ve kterém jsou média nezastupitelná.

Nástup informační společnosti představuje výzvu, která by měla iniciovat spojení všech proudů ve společnosti – těch proudů, kterým jde o etiku a hodnoty. Jestliže tu nebude značná snaha realizovat dobro, bude se „samospádem“ realizovat zlo.

Bude nezbytně nutné aktivně chránit a uchovávat oblast autentického lidství nezprostředkovaného počítači a informační dálnicí. Úkolem křesťanské a židovské filosofie, které jsou základem evropské civilizace, není odsoudit informační společnost, ale hledat, jaké nové možnosti se otevírají pro obohacení lidství podle jejich nazírání na lidskou osobu i na lidské společenství.

DANIELA BRŮHOVÁ
redaktorka redakce náboženského života
Českého rozhlasu

Svůj příspěvek jsem připravila podle hesla „ševče drž se svého kopyta“, takže budu mluvit hlavně o práci v náboženské redakci, o náboženském vysílání Českého rozhlasu. Navážu na slova pana doktora Musila: Český rozhlas je veřejnoprávní médium a to, že veřejnoprávnost není definována může být jak plusem, tak i mínusem. Z toho, co není definováno, se může stát i klacek, kterým je pes tlučen, což se občas děje. Pan doktor Musil zahájil svou přednášku tvrzením, že loni sledoval televizi jeden člověk 220 minut denně. Jak je na tom rozhlas? Rozhlas je sice médium číslo dvě, nicméně má některá prvenství, která televize nepřekoná, jako například rychlost. Například 11. září 2001, když v New Yorku začala nalétávat letadla do mrakodrapů, tak o incidentu nejprve informovaly rozhlasové a až potom jsme všichni zapínali televizi, abychom se přesvědčili, že to skutečně tak je, že to není vtip, že to není nějaká legrace.

Ovšem ta rychlost – abych mluvila přímo o náboženských pořadech – tady není žádnou výhodou, protože je málo zpráv, které jsou tak nábožensky laděné, aby bylo po-

třeba rychle je sdělovat. Maximálně když onemocní papež, něco se náhle stane, což je zpráva jednou za x let. Pro náboženské vysílání je spíše podstatné, že rozhlas narozdíl od televize – protože nemá obraz – dokáže se více obracet k myšlenkám, dokáže jít víc do hloubky a lépe zaznamenat atmosféru. To je to, s čím můžeme v náboženském vysílání pracovat.

Náboženské vysílání, přináší i témata k zamyšlení. Znamená to, že máme vysílat o různých náboženských skupinách, společnostech, o náboženství, nebo máme vysílat o tom, co je duchovní, o duchovních otázkách? Zajímalo by mě, co si o tom myslíte. Z toho plyne další otázka: jestli rozhlas může být evangelizátorem, nositelem myšlenek, které nesou duchovní otázky, a zároveň směřují k nějakým náboženstvím? Médium je skutečně zprostředkovatelem a je příliš obecné na to, aby dokázalo jednotlivého člověka osobně zachytit. Myslím, že náboženství má právě tu zvláštnost, že má být velmi osobní, má docházet ke kontaktu z očí do očí a to ani v televizi přes obrazovku prostě nejde.

Jak funguje náboženská redakce v Českém rozhlase? Vznikla, vlastně se narodila spolu se vznikem veřejnoprávních médií během dvou měsíců. A tady je mnoho dalších otázek a také problémů, které s sebou nese to rychlé zrození a to nejasné definování veřejnoprávnosti. Náboženská redakce pracuje na všech třech velkých celoplošných stanicích: Radiožurnál je zpravodajská stanice, tam máme zpravodajské programy; stanice Praha je zaměřena na rodinnou problematiku, z toho vycházejí pořady, které připravujeme. Nejsou často „naživo“, zpravodajství má naopak rádo živé vstupy, je aktuální. Na stanici Praha převládají pořady dokumentárního typu nebo připravované pořady, které jsou střihané, komponované atd. Stanice Vltava, to je literární a kulturní stanice, tam přispíváme drobnými literárními věcmi a vznikl tu i velice hezký pořad, který zavedl kolega Petr Kolář, který ale bohužel nedávno odešel do Rady pro rozhlasové a televizní vysílání a nemůže v něm pokračovat. Jde o pořad Ranní zamýšlení, který vysílá stanice Vltava v neděli v půl osmé. Je koncipován tak, že se redaktor zamýšlí spolu s odborníkem, většinou biblistou nebo hebraistou, nad biblickými texty, které připadají na konkrétní neděli či následující týden, a v podstatě vysvětluje širšímu publiku zázemí biblických textů. Myslím, že je to pořad, který ve škále veřejnoprávního vysílání chyběl.

Pan doktor Musil naznačil, a musím to potvrdit, že se média bulvarizují. Děje se to jak ve světě tak i v naší republice. A tento posun se týká jak veřejnoprávních, tak soukromoprávních médií, a nevynechává samozřejmě ani veřejnoprávní televizi a rozhlas. Co bulvarizace přináší? Větší tlak na zábavnost, chceme vysílat o celebrity, v pořadech chceme mít celebrity,

chceme být užiteční, to znamená často jsou zařazovány pořady pro zahrádkáře nebo pořady o vaření atd. Ze zákona plyne veřejnoprávním médiím povinnost vysílat pro menšiny. Náboženská menšina do toho samozřejmě patří, ale náboženské pořady se těžko svou zábavností střetávají do bulvárního tónu. To nese další otázku – má vůbec existovat redakce, která se zabývá náboženstvím? Není řešením, aby tuto tematiku do vysílání přinášeli jednotliví poučení redaktori, žurnalisté. Na různých stanicích by do rozhlasového vysílání vnášeli podněty z náboženského nebo duchovního života? Tady bych se možná zastavila u toho, že žurnalisté jsou svým vzděláním většinou široce zaměřeni, takže existuje otázka, jestli je dostatek lidí, kteří jsou kompetentní, aby přinášeli náboženská témata. A jestli je jejich kompetentnost dostatečně silná, aby na jednotlivých stanicích prosadili ve vysílání časové bloky pro témata se skutečně náboženským, duchovním obsahem. Zatím to spíš vypadá, že věc závisí na jednotlivých lidech a na vymezení zákona, které je tak široké, že vytváří prostor jak pro negativní, tak i pozitivní regulaci. Záleží na tom, jak k tomu jednotliví lidé přistupují.

Chtěla bych uvést dvě praktické věci, se kterými jsem se v poslední době setkala.

Jak vlastně vysílat věci z náboženským obsahem? Když byl Jan Pavel II. na Slovensku, byla to samozřejmě velká událost a Český rozhlas o ní také informoval. Připravovali jsme se, diskutovali o tom, do jaké míry máme ve vysílání jeho návštěvu akcentovat. Tématem byla i jeho nemoc. A s ní souvisela otázka, jak budou koncipovaná jeho veřejná vystoupení, do jaké míry je zvládne, jak mu bude rozumět v rozhlase, který stojí na mluveném slovu. Nakonec jsme došli k nějakému konsenzu.

Na Slovensko jsem jela a zajímavé bylo, že z celého světa tam byl opravdu velmi reprezentativní vzorek novinářů, z České republiky za rozhlasu jsem tam byla jenom já a ještě někdo z rádia Proglas. Z českých tištěných médií bylo novinářů minimálně, všechno se přebíralo přes agentury. I to dává signál, jaký má český národ postoj k náboženským tématům, zda-li je chce nebo nechce. Toho se také týkají diskuse na setkáních managerů Českého rozhlasu: jestli náboženská témata příliš nedráždí naše posluchače, aby nepřeladovali, aby nevypínali, a jak říkal pan Musil – aby neregulovali nevhodně. To, co zajímalo novináře během pobytu papeže na Slovensku kromě poselství, které přinášel, bylo, že je nemocný. Než vystoupil z letadla, trvalo to dlouho, potom nedočel projev a veškeré agentury o tom okamžitě přinášely informace místo obsahu projevu. Novináři se zabývali většinou tím, co je papež, co má za nemoc, jestli vůbec přežije cestu atd. A to je další otázka, jak má novinář o podobných věcech informovat. Je třeba se dotknout toho, že je papež nemocný, a zároveň informovat o poselství, se kterým přijíždí. Já jsem na Slovensku udělala to, že jsem nastavila mikrofon lidem, kteří přicházeli na setkání s papežem a ptala jsem se jich, proč se s ním přišli setkat a co říkají na to, že je nemocný. Z odpovědí čišelo potěšení, že papež k nim zavítal. Považovali to za velkou posilu a říkali, že už je opravdu dost unavuje pořad se bavit o tom, jestli je nemocný nebo ne. Je přece podstatné, že přijel. Jeden pán citoval slova, která papež sám řekl, že se vždycky dočte v ranním tisku o svém zdravotním stavu, takže ví, jak mu je. I ten pán si to přečetl v novinách a ví, jak mu je, ale pro něj je podstatné, že je tady a přináší posilu. Pro něj osobně – a bylo

víc takových lidí – je podstatné, že i když je papež nemocný, přináší svědectví víry, a právě proto, že je nemocný, je to posila o to větší. Výzva k tomu, aby lidé také dokázali překonávat těžkosti. Svědectví, že víra opravdu dokáže věci, které by člověk v běžném životě nedělal. Ve slovenské televizi byl například pořad, který se věnoval návštěvě papeže: jedna třetina pořadu byla věnovaná jeho zdravotnímu stavu, hovořilo se tam s lékaři, jak onemocnění působí, jaký má průběh, jestli papež ví, co říká, dokonce jestli ví, co dělá, atd. Velmi podrobně se rozebíraly tyto věci. Zdá se ale, že lidé, kteří se s papežem skutečně přišli setkat, to až tak nezajímalo. Pro ně to nebylo důležité, nepreferovali to, ale preferovala to média. A tady je dobře vidět, jak funguje médium, ono si dokáže posvětit na jednu věc, osvětit ji a problém najednou vyroste až je z toho taková obrovská hora, velká záležitost, ale přitom my, konzumenti – i novináři jsou konzumenti – většinou vůbec tyto věci neakcentujeme, nechceme je. Otázkou je, jestli chceme zábavnost, jestli chceme bulvarizaci. Podle průzkumů se tvrdí, že to všichni chceme, ale když mluvím s lidmi, často říkají, že nepreferují zábavnost, že je celebrity nudí, že už je nebarví poslouchat stále recepty atd.

Nedávno jsem dělala dokument o Matce Tereze, k příležitosti jejího blahověčení. Je to velká osobnost, která skutečně oslovuje lidi z různých náboženských skupin, nedotýká se jen křesťanů. Dokonce oslovuje i lidi, kteří s náboženstvím nemají mnoho společného. A objevil se zajímavý moment. Lékaři a některé skupiny začaly zpochybňovat zázrak, na základě kterého byla blahověčena. Když připravujete velký dokument, nemůžete se toho dotknout. Ze strany Vatikánu byly podklady velmi obsáhlé, nicméně byly na-

padnutelné druhou stranou. Já k problému přistoupila s vírou, že posluchač má svůj rozum a dokáže ho použít. Proto jsem tyto věci pouze předestřela a nechala, aby si posluchač sám vybral a zvolil. Nicméně stanovisko Vatikánu je jednoznačné, Matka Tereza byla blahořečena. Byla jsem velmi překvapená, že na takový pořad mi přišly ohlasy, v nichž mi lidé děkovali, že jsem pojala tu věc právě takovým způsobem. Jedna paní z Brna mi dokonce napsala velmi obsáhlý dopis, že už dlouho uvažuje o tom, že by sestřám Matky Terezy chtěla odkázat nějaké peníze a že můj pořad jí utvrdil v tom, že to má udělat. Chtěla konkrétní spojení na sestry, aby se s nimi mohla dohodnout, protože šlo opravdu o velkou částku peněz. Médium může zprostředkovat názor i pod-

níť k přemýšlení. Samozřejmě ta paní už byla rozhodnutá, ale je možné – kdyby ten pořad byl negativní – že by se její rozhodnutí jenom oddálilo. Možná, i proto že měla dost podnětů k tomu, aby nad věcmi sama přemýšlela, tak se naopak její rozhodnutí urychlilo.

Na závěr jsem si připravila citát z knížky Chiary Lubichové *Inspirace*. Týká se podle mě jakékoliv práce, tedy i práce novinářské: „...práce, jakákoli práce je výrazem Boží vůle. Měli bychom si být vědomi, že není nutné čekat až na večer nebo na neděli, abychom se modlili a sjednotili se s Bohem, ale můžeme ho milovat okamžitě. To je nádherné. Tedy i při práci, třeba i při namáhavé práci. Neztrácejme čas. Je třeba pracovat dobře, abychom konali Boží vůli.“ Děkuji.

KDE JSOU HRANICE SKRYTÉ KAMERY

KRISTINA VLACHOVÁ

Milé dámy a vážení pánové.

Během dopoledne zde byl několikrát zmíněn etický kodex. Vzpomněla jsem si přitom na jeden z pořadů cyklu České televize „TADY A TEĎ“, který jsem dělala právě tak asi před rokem a půl... Mladý muž z dobré rodiny přišel po absolvování vysoké školy do svého prvního zaměstnání – na ministerstvo vnitra. A dostal za úkol vypracovat etický kodex policisty. Sehnal si tedy příslušné etické kodexy z celého světa, především z Velké Británie, USA, Kanady atd. A když je asi tak 14 dní studoval, došlo k zajímavé události: tento mladík jel v tramvaji, ale vypnul proud, tak tramvaj zastavila a stála... asi tak půl hodiny. A pak řidič auta stojícího v zácpě vedle té tramvaje udělal (před očima všech lidí v té tramvaji) dopravní přestupek.

A přišel k němu policista a před očima všech těch svědků si od něho vzal úplatek. Prostě klidně si vzal 500 Kč bez potvrzení – přitom se na něho dívalo asi čtyřicet lidí. Potom ti lidé z tramvaje vystoupili, protože dál už nejela. A tenhle mladý muž z dobré rodiny přistoupil k tomu policistovi a řekl mu: „Pane, já jsem zaměstnanec Ministerstva

vnitra a právě připravuji etický kodex policisty. Teď jsme vás všichni viděli, jak jste vzal úplatek. Ale to není etické... Prosím, vraťte to.“

A co si myslíte, že následovalo? (Nezapomínejme, že jsme v České republice.) – Policista začal toho mladého úředníka pronásledovat, o půlnoci telefonoval jeho rodině, že jim dá bombu pod auto, že jeho maminku (která po těžké ortopedické operaci chodila o dvou francouzských holích) srazí ze schodů atd. atd. Dostalo se to až k Městskému soudu – a teprve po odvysílání našeho pořadu „TADY A TEĎ“ (pod názvem ÚPLATEK) přestal ten bývalý policista toho zaměstnance ministerstva vnitra pronásledovat. Což je – ovšem až pohádkové – krásná ukáзка, jak „všemocná“ televize může někdy i pomoci...

Teď dopoledne jste tady hovořili o tom, že vizuálně vnímáme mnohem více informací, nežli jen pouhým sluchem. Proto je – ale spoň dle mého názoru – velká škoda, když zavedené, oblíbené, úspěšné publicistické a dokumentární pořady České televize sama Česká televize v současné době bezhlavě ruší...

Ale zrušeny byly už i jiné diváky velmi oblíbené pořady – i za jiných pánů ředitelů. Kupříkladu pořad NADORAZ.

Pro미ftnu vám teď ukázky z některých reportáží, které jsem v letech 1996 až 1998 pro NADORAZ natočila.

Například reportáž VÝSLECHOVÝ ORGÁN zachycuje bývalého vyšetřovatele StB Jaroslava Daniela, který byl později odsouzen za porušení pravomoci veřejného činitele a za nelidské týrání bývalých politických vězňů ve smrtišti zruďných padesátých let. Tady jsme v Brně před jeho bytem – poté, co mu bylo odpovědnými orgány sděleno obvinění. Navštřivili jsme ho v jeho bydlíšti – a jak sami vidíte, Jaroslav Daniel s námi hovořil velice ochotně, nejen na mikrofon, ale i na kameru. Připadal si totiž naprosto nevinný, neboť přý „jenom poslouchal rozkazy“...

V dokumentu uvidíte i výpovědi bývalých vězňů a vězeňkyň... Budou v příkrém rozporu s jeho tvrzením, že „po hubě on nikdy nikomu nedával, maximálně jen poklepal na čelíčko, aby se probrali...“.

Ale nyní se na chvíli vraťme ještě zpátky k etice práce dokumentaristy: bývalá politická vězenkyně paní Břtalová nás prosila, abychom v žádném případě neodvysřilali její tvář – prostě měla strach z reakce sousedů, rodiny svých dětí, příbuzných ... i neznámých lidí na ulici.

Tak jsem její tvář překryla rastrem, tady vidíte to rozčtverekování – aby paní Břtalová nebyla k poznání... Takto to bylo odvysřiláno Českou televizí. Jenže: co se nestalo? Obě komerční televize její přání nerespektovaly – a lidé v ulici paní Břtalovou objřmali a řřkali jí, že vůbec netušili, jak hrozně věci prožila, a že s ní cřtř a že ji mají rádi.

Takže paní Břtalová nám zavolala a řekla: „Jestli budete po skončení soudu vysřlat roz-

sudek, tak to už mě můžete odvysřlat celou, jak jsem...“

A to se také stalo – jak vidíte ve druhém díle, v reportáži MALÁ RYBA. Paní Břtalová je ta hezká stará panř v modrém svetru... Bývalý vyšetřovatel StB Jaroslav Daniel ji právě – v soudnř síni – hrozř holř... a nadává jí, že je Xantypa.

I v padesátých letech byly u nás takové zákony, které výslovně neřřkaly, že vyšetřovatelé mohou zatčeneň při výslechu libovolně mučit. To byla vlastní iniciativa těch vyšetřovatelů, dalo by se řřct. Věděli, že si mohou dovolit úplně všechno, tak si úplně všechno dovolovali.

Jak jste viděli, v tom dokumentu jsme se snažili respektovat presumpci nevinny. Jaroslavu Danielovi bylo sděleno obvinění, nevěděli jsme, zda bude odsouzen, proto tam jeho jměno Jaroslav Daniel nikde není vysloveno, vždy jsme je „přepřskli“. Potom se toto přestalo v televizi dodržovat, ale v roce 1996 jsme to dodržovali ještě velice striktně. Dokument MALÁ RYBA je o vynesenř rozsudku nad panem Danielem. Někdo totiž tenkrát řekl, že ty opravdu velké ryby zůstaly nepotrestány, ty že vůbec před soud ani nepřřšly, ale on že odsouzen byl, protože je jen „malá ryba“.

Mezi první a druhou reportáží byla více než roční pauza, proto se tam některé věci opakují, rok by si to diváci nepamatovali. Tady, jak Jaroslav Daniel stojí u okna na chodbě, to nevěděl, že ho točřme. A my ani netušili, že tam stojí. Šli jsme chodbou, kameraman měl kameru v ruce a najednou jsme tam obžalovaného viděli střt u okna. Když nás uviděl, řekl: „Ale věřte mi, že jsem opravdu nevinen.“ Kameraman to zapnul – a já jsem křřkla do ruchového mikrofonu (jiný jsem v tu chvíli k dispozici nemela): „Ale

to říkali ti nacističtí zločinci v Norimberku taky!" A on se hluboce zamyslel a pak řekl: „No jo, no – to máte taky pravdu...”

Asi by bylo na místě připomenout, že většina těch lidí, které jste v obou reportážích viděli, už nežije. Většina svědků (včetně krásné paní Břtalové) i sám Jaroslav Daniel (který byl odsouzen na pět let, ale ze zdravotních důvodů trest nikdy nenastoupil – a asi za dva roky nato zemřel) ... Dnes už jsou všichni na pravdě Boží.

Mám tady ukázkou ještě z jedné reportáže, kdy jsme skutečně VĚDOMĚ použili skrytou kameru – ale taky v podstatě náhodou.

Je to rovněž reportáž z pořadu Nadoraz – a týká se dokonce samotného Aloise Grebeníčka. Tato reportáž se jmenuje „ZVLÁŠTNÍ NORMA PRO A. G.“ Natočili jsme ji v Uherském Hradišti v roce 1997, když se tam mělo konat soudní přelíčení u Městského soudu – a opět se nekonalo. Je to klasická reportáž, jak vidíte – my přicházíme s kamerou, před budovou soudu je spousta lidí, svědkové, kteří byli předvoláni, se vyjadřují k tomu, že opět (jako zatím vždy) přijeli nadarmo, rekapitulují celý případ atd., samozřejmě hovoří i o soudkyni Radomíře Veselé – bývalé člence KSČ. Až potud bylo natáčení snadné. Ale my jsme potřebovali především rozhovor s Aloisem

Grebeníčkem! Přijeli jsme proto do Uherského Hradiště už o den dříve, ale mluvit s Aloisem Grebeníčkem nebylo možno. V týdnu předtím se nám to rovněž nepodařilo. Naproti domu Aloise Grebeníčka bydlela jakási starší blondýna, která vždy dávala všem televizím informace: že pan Grebeníček není doma, že je nemocný, vyptávala se, proč ho novináři pronásledují, když v Uherském Hradišti ho všichni měli tak rádi, že byl dlouho oblíbeným předsedou JZD atd. atd. Šla jsem tedy s kameramanem do té ulice, že natočíme alespoň Grebeníčkův dům – a pan Grebeníček tam seděl na zápraží. Tak jsem se ho začala vyptávat – a on mi odpovídal... a kameraman to točil. A pak to bylo odvysíláno. Žádná žaloba na nás nebyla podána. To tedy byla skrytá kamera.

Když se podíváme na etický kodex: takové použití skryté kamery je dovoleno pouze v případech, že to je ve veřejném zájmu. A všichni moji nadřízení v České televizi byli toho názoru, že je ve veřejném zájmu, aby diváci České televize nebyli „televize veřejné služby“ znali názory pana Aloise Grebeníčka na jeho obžalobu. Dosud neměli možnost se s nimi seznámit. Jak říkám: bylo to odvysíláno. A všichni nám pak říkali, že žádná televize ještě nikdy tak skvělý rozhovor s Aloisem Grebeníčkem nepřinesla... A při tom zůstalo, pokud vím.

ETIKA A INTERNET

MICHAELA KORCOVÁ

- ◆ Studentka 3. ročníku
Vyšší odborné školy publicistiky v Praze
- ◆ Externí spolupráce
v internetové redakci firmy Tiscali (editor, redaktor)
- ◆ Externí spolupráce
s časopisem Generace určeným seniorům

Chtěla bych využít této příležitosti a podělit se s vámi o zkušenosti ze svého vstupu do mediální oblasti. Pro člověka s minimálními zkušenostmi je zajímavé, co zde zaznělo. Přes své malé zkušenosti mám možnost porovnávat práci v tištěných médiích a internetové redakci.

U internetové firmy není takovým problémem nedostatek financí zmiňovaný v předchozích příspěvcích. Problémem je, že se redakčních prací využívá jako reklamy, propagace určité firmy a vzniká tak jiná, specifická novinařina, která by však neměla opomíjet otázky etiky a morálky. Internet klade důraz především na velké množství informací. Informace se „nalévají“ na stránky rychle, jako na běžícím pásu. Kontrola je v podstatě minimální. Je poměrně složité opravovat chyby zpětně, i když je možnost vrátit se na určitý příspěvek nebo stránku a později zjištěný nedostatek opravit. Na zpětné opravy však nezbývá čas, protože přicházejí stále nové a nové informace. Určitou výhodou internetu je „provazování“ jednotlivých příspěvků, uživatel se velmi snadno dostane na „odkazové články“

k danému příspěvku. Přesto by měl mít uživatel internetu neustále na paměti, že musí informace třídit a ověřovat z jiných zdrojů. Internet má možnost využívat obrazu, zvuku, textu, může tak spojit všechny mediální oblasti.

Pokud jde o komunikaci přes internet, jsme teprve na začátku a neumíme si s tím zatím příliš poradit. Máme-li problémy s etikou v ostatních mediálních oblastech, tak na internetu nabývá tento problém ještě větších rozměrů. Týká se to především velkého množství informací, které redaktor ani nestačí řádně zpracovat. Na pracovníky redakce je vyvíjen tlak firmy, která potřebuje v rámci obchodní strategie, aby její stránky byly co nejvíce navštěvovány. To je hlavním zájmem firmy: co největší návštěvnost internetových stránek, protože skrze ně propagují své služby. Ze strany redakce jsem se navíc setkala s určitým pohrdáním vůči uživateli. Z vlastní zkušenosti vím, že se k uživateli přistupuje jako k osobě průměrné. Dává se přednost bulvárním informacím, barevnosti a opomíjejí se skutečně kvalitní témata.

Redakce internetových firem se skládají z nejrůznějších odvětví (Zpravodajství, Sport, Zábava, Finance, Cestování aj.). Domovské stránky těchto redakcí jsou jakýmsi rozcestníkem, který má uživateli internetových stránek poskytovat různorodé informace. Pracuji v redakci na kanálu Zábava, který by měl obsáhnout veškerou kulturu (kino, divadlo, knihy, výstavy atd.). Dává se přednost komerčně výhodným projektům před skutečně kvalitními, které by ovšem zaznamenaly nízkou návštěvnost.

Redaktoři často nemyslí na důležitou, ne-li stěžejní skutečnost, že jejich příspěvek je určen především uživateli. S tím jsem se v poslední době setkala i v tištěných médiích. Informace se teď většinou podávají ve zkratce, jako by lidé nesnesli delší výklad, hlubší zamyšlení, delší text. Domnívám se, že je třeba informace rozvinout, využívat odstínů a barev sdělovaného. Většinou se však klade důraz na zkratovitost, jed-

noduchost, na rychlé přehlednutí, všechno je založeno na klipovitém, rychlém střihu. V editorské práci mám možnost číst příspěvky od nejrůznějších autorů, často mají velké problémy s pravopisem i stylistikou. Novinář, a je lhostejné v jakém druhu média pracuje, je jakýmsi nositelem hodnot. Svě povolání by měl především chápat jako poslání a morální povinnost, nikoliv jako mocenskou hru. Důležitá je pokora.

Internetovou novinářinu lze vnímat do značné míry jako obchod. Jde především o reklamu a nejrůznější mediální styky, musíme sledovat, s kým partnerské styky máme a s kým ne a podle toho zadávat informace. S novinářinou, která má sloužit veřejnosti, nemají tyto internetové redakce mnoho společného. Záleží na každém, kdo se chce internetové publicistice či žurnalistice věnovat (a nejen jí), jak odpovědně bude k práci přistupovat, jak bude vnímat lidi, pro které píše.

Vydalo Hnutí fókoláre jako interní materiál pro potřeby účastníků kongresu
Člověk a média, konaném 23. 9. 2003 v Centru Mariapoli, v Praze Vinoři.
Redakce Irena Sargánková, grafická úprava a sazba Štěpán Filčík.

Kontakt: Nové město, Londýnská 44, 120 00 Praha 2
telefon: 222 518 569; e-mail: novmesto@comp.cz